

A TÁRSADALMI ÖSSZJÖLLÉT JELENTŐSÉGE ÉS VIZSGÁLATÁNAK LEHETŐSÉGEI A MAI MAGYAR TÁRSADALOMBAN II.

A GDP ALAKULÁSA ÉS AZ ÉLETMINŐSÉG NÉHÁNY TRENDJE MAGYARORSZÁGON, 1990–2010

MARTOS TAMÁS^{1*} – KOPP MÁRIA²

¹Semmelweis Egyetem, Mentálhigiéné Intézet, Budapest

²Semmelweis Egyetem, Magatartástudományi Intézet, Budapest

(Beérkezett: 2011. október 3.; elfogadva: 2011. október 26.)

Tanulmányunk második részében bemutatjuk a gazdasági növekedés és életminőség néhány lehetséges elméleti összefüggését. Ennek alapján egyrészt kísérletet teszünk arra, hogy leírjuk a magyar népesség jóllétének hosszú távú alakulását a rendszerváltozástól napjainkig. Másrészt ezen változásokat megkíséreljük összekapcsolni a bruttó hazai termék (GDP) ugyanezen időszakbeli alakulásával. Tizenkét olyan felmérés (Hungarostudy, European Values Study, European Social Survey, International Social Survey Program; összelemlszám: 42 086 fő) adatait elemezzük, melyek az elmúlt 20 év során felmérték a magyar népesség egyes életminőség szempontjából lényeges jellemzőit. Az elemzett változók közé tartozott a szubjektív egészség, boldogság és étellel való elégedettség, az emberekbe vetett általános bizalom, a társas támogatás és a depresszív tünetek súlyossága. Az eredmények összességében két fontos összefüggésre mutatnak rá. (1) Igazolódott, hogy a rendszerváltozás időszaka a szubjektív jóllét szempontjából mélypont volt a magyar társadalomban, az azóta eltelt időszak először jelentősebb, majd lassabb növekedést mutat, melyet a jelenben a stagnálás és visszaesés jelei követnek. (2) A GDP változásával való összefüggés nem egyértelmű – a jóllét növekedése 1991 és 2000 között összességében párhuzamosan haladt a GDP növekedésével, de a következő évtized adataiban arra utaló összefüggéseket is találtunk, mely szerint a jóllét jellemzői (elégedettség, boldogság, emberekbe vetett bizalom) átmenetileg a GDP növekedése mellett is jelentősen romolhatnak. Az eredmények megerősítik továbbá a társadalmi jóllét rendszeres mérésének, egy Nemzeti Összjólleti Index kialakításának és monitorozásának szükségességét.

Kulcsszavak: gazdasági növekedés, szubjektív egészség, szubjektív jóllét, bizalom, magyar társadalom

---

* Levelező szerző: dr. Martos Tamás, Semmelweis Egyetem, Mentálhigiéné Intézet, 1089 Budapest, Nagyvárad tér 4. E-mail: martos@mental.usn.hu.

1. BEVEZETÉS

Tanulmányunk első részében (Kopp & Martos, 2011) bemutattuk az életminőség egyéni és társadalmi különbségeinek legfontosabb összefüggéseit, valamint ezek kapcsolatát a társadalmi jellemzőkkel és a gazdasági fejlettséggel. Javaslatot tettünk továbbá egy Nemzeti Összjóléti Index kialakítására, melynek rendszeres felmérésével monitorozni lehet a magyar társadalom életminőségét, és így ellenőrizni lehet, hogy a gazdasági fejlődés mértéke hosszú távon milyen viszonyban van az egyén és a társadalom egészének jóllétével. Ebben az elemzésben először áttekintjük a gazdasági növekedés és a társadalmi jóllét közötti összefüggésekre vonatkozó legfontosabb megfontolásokat. Ez után az elmúlt 20 évből (1990–2010) fellelhető gazdasági adatok és életminőség-indikátorok segítségével kísérletet teszünk a hazai GDP és az életminőség alakulása közötti kapcsolat rekonstruálására ezen időszakra vonatkoztatva.

1.1. Egyéni gazdagság és jóllét/boldogság

Számos vizsgálat eredménye szól amellett, hogy az anyagi helyzet, illetve a társadalmi státusz egyéni és közösségi szinten is összefüggésben van mind a testi, mind a lelki egészséggel és jólléttel (Szondy, 2007). A magasabb jövedelműek, illetve a társadalmi értelemben magasabb pozíciókat betöltő személyek és társadalmi csoportok elégedettebbek, boldogabbnak érzik magukat és egészségi mutatóik is jobbak (Diener & Biswas-Diener, 2002; Headey, Muffels, & Wooden, 2008; Marmot, 2005). Magyar eredmények is megerősítik ezt az összefüggést (Kopp, Skrabski, Réthelyi, Kawachi, & Adler, 2004; Kopp, Skrabski, & Szedmák 2000). A státusz/anyagi helyzet kapcsolata azonban nem lineáris: az anyagi jólét egy alacsony küszöbének elérése után a nagyobb gazdagság már alig jár együtt a jóllét, boldogság és elégedettség növekedésével.

Azt is kimutatták továbbá, hogy társadalmi szinten nem annyira a gazdagság abszolút értéke az előrejelző tényező a jóllét tekintetében, hanem az egyenlőtlenség mértéke, azaz a relatív távolság (pozícióban vagy jövedelmekben) a társadalom alsó és a felső rétegei között (Mackenbach és mtsai, 2008). Végül az egyenlőtlenségek szempontjából fontosnak tűnik a szubjektív percepció, vagyis az, hogy a személy milyen mértékű egyenlőtlenséget érzlel. A kiszolgáltatottság és a döntési lehetőségekből való részesedés megvonása ezek szerint ugyanolyan deprivált helyzet, mintha valaki az anyagi lehetőségeit másokéval összehasonlítva látja magát jelentős hátrányban. A magyar társadalom rétegződését vizsgálva kimutatható volt,

hogy a hátrányos szociális helyzet nem önmagában veszélyeztető tényező, hanem azáltal, hogy sokkal valószínűbben jár együtt a lemaradás szubjektív élményével (Kopp, Csoboth, & Rethelyi, 2004; Kopp & Skrabski, 1995; Kopp, Skrabski, & Szedmák, 2000). Egy újabb elemzésben pedig azt találtuk, hogy a jóllét előrejelzésében – egyéb jellemzők mellett – nem a tényleges jövedelem játszott szerepet, hanem a szubjektív, a személy saját értékelése szerint értelmezett anyagi helyzet (Martos & Kopp, megjelenés alatt).

1.2. Gazdasági fejlettség és jóllét – a GDP „tündöklése és bukása”

A XX. század során a gazdasági, ipari, anyagi fejlődés soha nem látott eredményeket ért el, és ma már olyan anyagi helyzetet tesz lehetővé az ún. „fejlett” társadalmak többsége számára, ami korábban elképzelhetetlen lett volna. Ezt gyakran kíséri az a feltételezés, hogy a fokozódó *jóllét* egyúttal a *jóllét* (well-being) jelentős javulásával fog együtt jární. Egy-egy ország gazdasági teljesítőképességének, gazdasági fejlődésének jellemzésére az egyik leggyakrabban alkalmazott mutató a bruttó hazai termék (gross domestic product, GDP). A GDP egy adott területen, adott időszakban (alapértelmezésben egy év alatt) előállított javak (termékek és szolgáltatások) összességének értéke folyó árakon, pénzben kifejezve. A GDP használatos mind az egyes országok gazdasági fejlettségének adott időszakban való összehasonlítására (egy főre vetített GDP), mind pedig a gazdasági teljesítmény változásának leírására (GDP változása egy-egy területen és időszakban).

A GDP és a jóllét/boldogság kapcsolatára vonatkozó kutatások azt mutatják, hogy a nemzetgazdaságok teljesítményének egy bizonyos szintjéig, a jóllét alapvető szintjének eléréséig valóban javul az emberek jólléte, elégedettsége, azonban afölött már egyáltalán nem javult sem az Amerikai Egyesült Államokban, sem Nyugat-Európában (Hagerty & Veenhoven, 2003). Az utóbbi évtizedekben az adaptáció zavaraiából eredő mentális tünetek és panaszok a civilizált világ országaiban egyre gyakoribbá váltak, és ez az életminőség rosszabbodását tükrözi, főleg a társadalom viszonylag rosszabb helyzetű rétegeiben (Pikó, 2002). Gregg Easterbrook szellemesen elemzi azt a jelenséget, hogy miközben a gazdaság fejlettségének megfelelően az életfeltételek folyamatosan javulnak a nyugati társadalmakban, az emberek jelentős része egyre rosszabbul érzi magát (Easterbrook, 2003). Kína újabb fejlődésének példája még kijózanítóbb: a gazdaság bővülése mellett a boldogság csökkenése következett be, vélhetőleg azért, mert a bővülés kiélezte a társadalmon belül különbségeket (Brockmann, Delhey,

Welzel, & Yuan, 2011). Ezek a jelenségek arra mutatnak rá, hogy a GDP önmagában nem alkalmas egy társadalom jóllétének, életminőségének jellemzésére.

1.3. A GDP és életminőség/boldogság összefüggésének elméleti modelljei

Több tekintélyes szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy az egyéni és társadalmi jóllét növekedése inkább feltétele a gazdasági fejlődésnek, mint következménye. Fukuyama (1997) szerint a gazdasági fejlődés szorosan összefügg a társadalmi tőkének is nevezhető bizalommal, amely megalapozza nemcsak a gazdasági társulások hatékonyságát, hanem a minőségi életet is. George Akerlof, a Berkeley Egyetem Nobel-díjas (2001) közgazdaságtan-professzora (a Yale Egyetem professzorával, Robert Schillerrel közösen írt) könyvében azt bizonyítja, hogy a közgazdasági folyamatok megértéséhez alapvető a társadalomban zajló pszichés folyamatok megértése (Akerlof & Schiller, 2009). Például az optimizmus–pesszimizmus érzetének társadalmi hullámmozgása meghatározza a gazdasági fejlődés mutatóit, ennek hátterében azonban a legfontosabb tényező ismét a bizalom, az ún. társadalmi tőke megléte vagy hiánya. Pszichológiai szempontból kiemelten fontosnak tartják a foglalkoztatottság, illetve a munkanélküliség szintjét, ez a mutató a társadalom lelkiállapotának egyik legfontosabb befolyásoló tényezője. A teljes foglalkoztatottság elérését alapvető célnak tekintik mind a gazdasági fejlődés, mind a társadalom jólléte, életminősége szempontjából. A közgazdaságtan legújabb elméletei, mint például a Nobel-díjas Daniel Kahneman által végzett boldogságkutatások rámutatnak arra, hogy bár szoros összefüggés van egy-egy ország gazdasági növekedése és életminősége között, az életminőség, a jóllét mutatói az elsődlegesek, és a gazdasági fejlődés ennek következménye (Kahneman, 1987, 1997). Ezért van szükség arra, hogy a gazdasági fejlődés mutatóinak változásait vizsgáljuk az életminőség tükrében és nem fordítva.

1.4. A jelen kutatás

Jelen kutatásunkban kísérleti jelleggel összevetjük a hazai GDP elmúlt 20 évben tapasztalt változásait több reprezentatív adatfelmérés életminőségre vonatkozó adataival. Tanulmányunk egyrészt kísérleti abban az értelemben, hogy nem állnak rendelkezésünkre megfelelő rendszerességgel megismételt és ugyanazokat a sztenderd kérdéseket, kérdőíveket alkalma-

zó kutatási adatok a magyar társadalomról. Mégis fontosnak tartottuk az időben elszórtan, több kutatásban fellelhető eredmények egységes idősorba való rendezését, mivel a további kutatások és elméletképzés számára ezek is kiindulópontot jelenthetnek. Ahogyan emellett már tanulmányunk első részében is érveltünk, egy Nemzeti Összjóléti Index kialakítása és rendszeres monitorozása révén pontosabb képet kaphatnánk ezekről a folyamatokról (Kopp & Martos, 2011). Másrészt kísérleti a megközelítésünk abból a szempontból is, hogy nem törekedtünk konkrét elméleti összefüggések igazolására, inkább a jelenségek feltárása, további kutatások és az elméletalkotás inspirálása volt a célunk.

2. MÓDSZER

2.1. Minta

Az elemzés elkészítéséhez több nagymintás, reprezentatív hazai felmérés adatbázisát használtuk fel: részben a másodszerző vezetésével végzett felmérések eredményeit, részben pedig nyilvánosan elérhető adatbázisokat. Az alábbi adatbázisokat használtuk fel (lásd még az 1. táblázatot az egyes adatbázisok válaszadóinak alapvető jellemzőivel).

A Hungarostudy (HS) felmérései: 1995, 2002, 2005/2006. A Hungarostudy-felmérések a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetében készültek (Kopp, Skrabski, & Szedmák, 2000; Susánszky és mtsai, 2007). A 2005/2006-os adatok nagy része esetkövetéssel készült, az itt szereplő személyek megtalálhatók a 2002-es adatbázisban is. A minta a 18 évnél idősebb magyar népességet életkor, nem és kistérségek szerint képviselte. Az adatfelvételt kérdezőbiztosok végezték.

European Values Study (EVS): 1991, 1998, 2008. Európa és a világ számos országában elvégzett érték- és életmódfelmérés (<http://www.european-valuesstudy.eu>), melynek 1991-ben, 1998-ban és 2008-ban Magyarországon felvett adatait használtuk fel (EVS Longitudinal Data File 1981–2008, 2011). Az adatfelvételt kérdezőbiztosok végezték.

European Social Survey (ESS): 2002, 2005, 2006, 2009, 2010. Európa számos országában elvégzett érték- és életmódfelmérés (<http://www.europeansocialsurvey.org/index.php>), melyet 2002-ben, 2005-ben, 2006-ban, 2009-ben és 2010-ben Magyarországon is felvettek (ESS Round 1, 2002; ESS Round 2, 2004; ESS Round 3, 2006; ESS Round 4, 2008; ESS Round 5, 2011). Az adatfelvételt kérdezőbiztosok végezték.

International Social Survey Program (ISSP). Évente változó témákban elvégzett nemzetközi összehasonlító felmérés, melynek 2001-es felmérési

1. táblázat. Az elemzésekben felhasznált adatbázisok alapvető jellemzői

Adatbázis	Felvétel	N	Nem		Életkor		Iskolai végzettség		
			Férfi	Nő	Átlag	Szórás	Alapfokú	Középfokú	Felsőfokú
1. EVS – 1991	1991 (4. hó)	999	478 (47,8%)	521 (52,2%)	41,8	16,7	629 (63,0%)	273 (27,3%)	84 (8,4%)
2. HS – 1995	1995 (5-7. hó)	12 596	5706 (45,3%)	6890 (54,7%)	45,2	18,1	5684 (45,4%)	4800 (38,4%)	2024 (16,2%)
3. EVS – 1998	1998	650	301 (46,3%)	349 (53,7%)	51,2	18,2	416 (65,3%)	221 (34,7%)	0 (0%)
4. ISSP – 2001	2001	1 524	659 (43,2%)	865 (56,8%)	47,6	17,9	893 (58,6%)	568 (37,3%)	62 (4,1%)
5. HS – 2002	2002	12 244	5468 (44,7%)	6776 (55,3%)	46,1	18,3	6810 (55,8%)	3683 (30,2%)	1701 (13,9%)
6. ESS1 – 2002	2002 (10-11. hó)	1 685	809 (48%)	876 (52%)	46,5	18,1	1536 (91,2%)	149 (8,8%)	0 (0%)
7. ESS2 – 2005	2005 (4-5. hó)	1 475	636 (43,1%)	839 (56,9%)	50,7	16,6	762 (51,7%)	466 (31,6%)	247 (16,7%)
8. HS – 2005/ 2006	2005. 09. – 2006. 05. hó)	4 777	1966 (41,2%)	2811 (58,8%)	51,1	18,6	2826 (59,2%)	1324 (27,7%)	626 (13,1%)
9. ESS3 – 2006	2006 (11-12. hó)	1 518	627 (41,3%)	891 (58,7%)	44,6	17,6	876 (57,9%)	420 (27,8%)	216 (14,3%)
10. EVS – 2008	2008. 12. – 2009. 01. hó	1 513	723 (47,8%)	790 (52,2%)	47,8	19,1	762 (50,4%)	528 (34,9%)	222 (14,7%)
11. ESS4 – 2009	2009 (2-3. hó)	1 544	702 (45,5%)	842 (54,5%)	47,6	18,3	1532 (99,2%)	12 (0,8%)	0 (0%)
12. ESS5 – 2010	2010 (10-11. hó)	1 561	715 (45,8%)	846 (54,2%)	46,2	17,8	790 (50,6%)	535 (34,3%)	235 (15,1%)

szakaszában (ISSP 2001, 2001) Magyarországra vonatkozó boldogság-adatok is találhatóak (<http://www.issp.org>).

2.2. Változók

Kétféle változóval dolgoztunk: egyrészt az egyes adatbázisokból nyert mutatókkal, másrészt a GDP adataival. Az egyes adatbázisok elemzett jellemzőit összefoglalóan a 2. táblázatban mutatjuk be.

Szubjektív egészségi állapot. A szubjektív egészségi állapot értékelése valamennyi felmérésben 5-fokú skálán történt a következő kérdés megválaszolásával: „Összességében hogyan minősíti saját egészségi állapotát?” Az ESS-ben a kérdés így szólt: „Milyen az Ön általános egészségi állapota?”, míg az EVS-ben: „Mindent egybevetve, hogyan tudná Ön a mostani egészségi állapotát jellemezni?”. A válaszlehetőségek a „nagyon rossz”-tól a „nagyon jó”-ig terjedtek (jelen elemzésünkben egységesen 1-től 5-ig skálázva).

Boldogság és elégedettség. Két egytétéles kérdés mérte fel a válaszadók szubjektív boldogságának és étellel való elégedettségének mértékét. Ennek megfogalmazása és pontozása az egyes felmérésekben kismértékben eltért. A HS 2005-ben: „Egészeben véve mennyire tartja boldognak saját magát?” és „Egészeben véve mostanában mennyire elégedett az életével?” (0–10, ahol a 0 jelentette a nagyon boldogtalan, illetve elégedetlen állapotot). Az ESS-felmérésekben a következő megfogalmazás szerepelt: „Mennyire érzi magát boldognak?” és „Mennyire elégedett mostani életével?” (1–10, ahol az 1 jelentette a nagyon boldogtalan, illetve elégedetlen állapotot). Az EVS-felmérések kérdése: „Mindent összevetve, mit mondana magáról, Ön (1) nagyon boldog, (2) meglehetősen boldog, (3) nem nagyon boldog, illetve (4) egyáltalán nem boldog?” és „Mindent egybevetve, összességében mennyire elégedett jelenlegi életével?” (1–10, ahol az 1 jelentette a nagyon elégedetlen állapotot). Az ISSP-felmérésben az EVS-sel azonos megfogalmazás szerepelt a boldogságra vonatkozóan (elégedettséget nem kérdeztek).

Bizalom. Az ESS-felmérésekben szerepel egy 11-fokú skálán megválaszolható kérdés, mely az emberekbe vetett általános bizalmat/bizalmatlanságot méri fel: „A legtöbb emberben meg lehet bízni (10), vagy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban (0)”.

Társas támogatás. A HS-felmérésekben szerepelt a Társas Támogatás Skála (Caldwell, Pearson, & Chin, 1987), mely a különböző ismerősök és csoportok részéről elérhető támogatás mértékére kérdez rá (Nehéz élethelyzetben mennyire számíthat a következők segítségére? 0 = egyáltalán nem,

2. táblázat. Az egyes felmérésekből az elemzésekbe bevont változók és skálázásuk

	Felmérés	Szubjektív egészségi állapot	Boldog- ság	Elége- detttség	Társas támoga- tás	Depresz- ziós tünet- együttes	Bizalom
1.	EVS - 1991	1-5	1-4*	1-10	-	-	-
2.	HS - 1995	-	-	-	0-12	0-60	-
3.	EVS - 1998	1-5	1-4*	1-10	-	-	-
4.	ISSP - 2001	-	1-4*	-	-	-	-
5.	HS - 2002	1-5	-	-	0-12	0-60	-
6.	ESS1 - 2002	1-5	0-10	0-10	-	-	0-10
7.	ESS2 - 2005	1-5	0-10	0-10	-	-	0-10
8.	HS - 2005/2006	1-5	1-10	1-10	0-12	0-60	-
9.	ESS3 - 2006	1-5	0-10	0-10	-	-	0-10
10.	EVS - 2008	1-5	1-4*	1-10	-	-	-
11.	ESS4 - 2009	1-5	0-10	0-10	-	-	0-10
12.	ESS5 - 2010	1-5	0-10	0-10	-	-	0-10

Megjegyzés: általában a magasabb érték jelenti az adott jellemző magasabb szintjét, kivéve a boldogság változójánál, ahol a *-gal jelölt tételek esetében a magasabb érték jelentette az alacsonyabb szintű boldogságot

1 = keveset, 2 = átlagosan, 3 = nagyon – a konkrét személy/csoport megnevezésével). Mivel az egyéni élethelyzetből fakadóan néhány emberi kapcsolati mód nem mindenki számára elérhető (pl. nem mindenkinek van élő testvére), jelen elemzésben a leggyakrabban előforduló négy kategóriát vettük számításba: rokon, barát, munkatárs és szomszéd. A válaszokat összegeztük (az ilyen módon skálaként kezelt négy tételre a Cronbach-alfa értéke 0,704 volt a teljes mintára).

Depressziós tünetegyüttes. Szintén a HS felmérések része volt a kilenc-tételes Rövidített Beck Depresszió Kérdőív (BDI, Rózsa, Szádóczky és Füredi, 2001), mely a depressziós tünetegyüttes indikátorait sorolja fel (pl. „Mindegyik érdeklődésemet elvesztettem mások iránt.” 0 = egyáltalán nem jellemző, 1 = alig jellemző, 2 = jellemző, 3 = teljesen jellemző). A válaszokat összegeztük (az ilyen módon skálaként kezelt kilenc tételre a Cronbach-alfa értéke 0,857 volt a teljes mintára).

Bruttó hazai termék (Gross Domestic Product, GDP). A hazai gazdasági növekedésre vonatkozó statisztikai adatok a Központi Statisztikai Hivatal nyilvános honlapjáról származnak (http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,868875&_dad=portal&_schema=PORTAL). A GDP esetében az 1990. évi adatokhoz viszonyított volumenindexet vettük alapul, mivel ez fejezi ki a GDP reálértéken, azaz az infláció beszámításával számított vál-

tozását egy adott bázisévhez (esetünkben 1990-hez) viszonyítva. Az 1991-től 2010-ig terjedő időszak éveit vontuk be a számításba.

2.3. Az adatok feldolgozásának módja

A változók kezelése. Az elemzésbe bevont változók nagyobbik része közvetlenül összehasonlítható volt az egyes adatfelmérési pontok között, mivel a válaszadás módja és skálája megegyezett. Azokban az esetekben azonban, amikor a válaszadás módja nem volt azonos (boldogság és elégedettség), lineáris transzformációkat végeztünk az összehasonlíthatóság érdekében. Ennek során a 10 fokú (1–10) skálákat a következő képlettel transzformáltuk a 11 fokúnak (0–10) megfelelő terjedelművé: $1,111111 * (X-1)$. Az EVS négyfokú boldogság skálája esetében átkódolást alkalmaztunk: az 1-es érték (nagyon boldog) helyett 9,5, a 4-es érték (nagyon boldogtalan) helyett 0,5 szerepelt, a két érték között lineáris interpolációt alkalmaztunk (2 → 3,5, illetve 3 → 6,5). Ennek alapja az a feltevés volt, hogy a szélső értékek a 11 fokú (0–10) skála két szélső értékének felelnek meg, a köztes értékek pedig lineárisan interpolálhatók.

Adatelemzés. Az elemzésbe bevont minták átlagéletkora, valamint nemi és iskolai végzettség szerinti összetétele bizonyos mértékű ingadozást mutatott. Mivel ezeknek a tényezőknek jelentős szerepe lehet a jóllét egyes mutatóinak alakulásában is, ezért az elemzések során ezeknek a háttérváltozóknak a kontrollálására törekedtünk. A jóllét időbeni változásának ellenőrzésére egy sorozat ANCOVA elemzést végeztünk, ahol az egyik főhatásként a felmérési adatpontok sorozatát adtuk meg (melyek egy-egy adatfelvételnél és a hozzátartozó adatbázisnak felelnek meg), ez a kimeneti változóktól függően az összesen 12 adatfelvételnél 3–10 adatfelvételt jelentett elemzésenként. Főhatásként adtuk meg továbbá a nemet, kovariáns változóként pedig az életkort és az iskolai végzettséget. A kimeneti változók a korábban bemutatott (részben transzformált) változók voltak. Az egyes adatfelvételi pontok közötti különbség szignifikanciáját ugyan ezen elemzésen belül az utóteszttel, a páronkénti összehasonlítások Bonferroni-korrekciójának módszerével ellenőriztük. A további elemzések számára felhasználtuk a nemre, életkorra és iskolai végzettségre korrigált, becsült mintaátlagokat (estimated marginal means) is. Az iskolai végzettséget az adatbázisok eltérései miatt előbb háromfokozatúra kódoltuk át (alapfokú vagy kevesebb, középfokú, felsőfokú), majd az ANCOVA-elemzésekben ezt a változót dichotóm változó-párrá (ún. dummy változókká) alakítottuk át, hogy a kovariáns változókkal kapcsolatos alapfeltevéseket kielégítsük.

A jóllét és a GDP összevetése. A jóllét és a GDP változásának becslés jellegű összevetése érdekében a következő átalakításokat végeztük a szubjektív egészségi állapot, a boldogság és elégedettség, valamint a bizalom értékei esetében. Mivel egyes évekhez több adatfelvételi pontból is tartoztak értékek, ezeket az értékeket az ábrázolás számára összevontuk. Kiszámítottuk az azonos évhez tartozó adatfelvételek becsült mintaátlagainak (estimated marginal means) minta-elemszámmal súlyozott átlagát, és a továbbiakban ezeket az összesített értékeket vettük figyelembe.

Az eredmények könnyebb összevethetősége érdekében továbbá z-transzformációt végeztünk az adatokon, azaz az egyes felmérési adatpontok egy változóhoz tartozó értékeinek átlaga és szórása alapján a 0,0 átlaghoz és 1,0 szóráshoz viszonyított értékeket számítottuk ki. A transzformáció alapja a GDP esetében az 1991-től 2010-ig terjedő időszak 20 volumenindexének átlaga és szórása volt. A jóllét négy jellemzője esetében a fentiek szerint számított évekhez rendelt becsült mintaátlagok z-transzformációját végeztük el. Ez a szubjektív egészségi állapot, a boldogság¹ és az elégedettség esetében 8-8, míg a bizalom esetében 5 érték lineáris transzformációját jelentette. A transzformációk célja kifejezetten az volt, hogy az egyes becsült átlagértékek, valamint a GDP adatai egymással összehasonlíthatók, könnyebben ábrázolhatók legyenek, és nem változtatták meg az egyes évekhez tartozó értékek egymáshoz való sorrendjét vagy a különbségek arányát.

3. EREDMÉNYEK

3.1. Szubjektív egészségi állapot

A szubjektív egészséget tíz mérési pont adatai alapján elemeztük. Szignifikáns főhatást találtunk a felmérésekre vonatkozóan ($F = 37,3$; $p < 0,001$; éta négyzet = 0,012, 3. táblázat). Az utóteszt alapján az 1991-es mélypont egyértelműen elkülönül az összes többi értéktől, kiugróan magas továbbá a 2009-es érték. A két szélső érték közötti értékeknek, azaz az 1998-tól 2008-ig terjedő időszak felméréseinek eredményei közötti különbségeknek nincs szisztematikus mintázata. Elmondható tehát, hogy 1991-hez képest mind a férfiak, mind a nők körében nagyobb lett azok aránya a felnőtt népességben belül, akik egészségi állapotukat összességében jónak minősítik. Az eredmények tendenciáját illetően óvatosságra int azonban, hogy az első két felmérés között 7 év telt el, ami akár jelentős ingadozásokat is fedhet.

¹ Az ISSP boldogságra vonatkozó adatait ebből az elemzésből kihagytuk, hogy az elégedettséggel való együttes ábrázolás lehetséges legyen.

3. táblázat. A szubjektív egészségi állapot értékei az egyes felmérésekben

Felmérés	N	Férfi		Nő		Teljes minta
		M	SD	M	SD	BÁ ¹
EVS - 1991	985	3,16	1,05	2,90	1,00	3,03
EVS - 1998	636	3,46	0,98	3,37	0,95	3,38
HS - 2002	12 115	3,37	0,93	3,24	0,94	3,28
ESS1 - 2002	1 683	3,39	0,95	3,22	0,96	3,37
ESS2 - 2005	1 474	3,44	0,95	3,31	0,98	3,30
HS - 2005/2006	4 771	3,30	0,94	3,20	0,93	3,31
ESS3 - 2006	1 497	3,40	0,98	3,23	0,96	3,38
EVS - 2008	1 512	3,58	0,98	3,42	1,07	3,38
ESS4 - 2009	1 544	3,52	0,98	3,38	1,00	3,57
ESS5 - 2010	1 557	3,54	0,97	3,37	1,02	3,41

¹ Nemre, életkorra és iskolai végzettségre korrigált, becsült átlagértékek (estimated marginal means)

4. táblázat. A boldogság és elégedettség értékei az egyes felmérésekben

Felmérés	N	Boldogság					Elégedettség				
		Férfi		Nő		BÁ ¹	Férfi		Nő		BÁ ¹
		M	SD	M	SD		M	SD	M	SD	
EVS - 1991	980-978	5,62	2,16	5,66	2,34	5,62	5,51	2,61	5,65	2,81	5,57
EVS - 1998	631-633	6,16	1,84	6,11	2,16	6,11	5,18	2,41	5,55	2,62	5,38
ISSP - 2001	1423	6,12	1,70	5,65	2,07	5,94	-	-	-	-	-
ESS1 - 2002	1678-1668	6,33	2,23	6,32	2,42	6,44	5,69	2,42	5,54	2,53	5,81
ESS2 - 2005	1460-1462	6,36	2,42	6,44	2,56	6,26	5,52	2,43	5,73	2,53	5,47
HS -2005/2006	4764-4769	6,79	2,42	6,50	2,48	6,66	6,25	2,44	6,09	2,46	6,16
ESS3 - 2006	1488-1485	6,28	2,49	6,21	2,57	6,26	5,30	2,58	5,35	2,57	5,31
EVS - 2008	1507-1510	6,28	1,97	6,33	2,11	6,12	5,80	2,53	6,00	2,55	5,72
ESS4 - 2009	1535-1537	5,86	2,40	6,01	2,41	6,14	5,23	2,61	5,38	2,53	5,58
ESS5 - 2010	1552-1554	6,40	2,31	6,46	2,44	6,32	5,92	2,44	5,78	2,51	5,72

¹ Nemre, életkorra és iskolai végzettségre korrigált, becsült átlagértékek (estimated marginal means) a teljes mintában

3.2. Boldogság és elégedettség

A boldogság esetében (a transzformált értékeket is beszámítva) tíz, míg az elégedettség esetében kilenc mérési pont állt rendelkezésre (4. táblázat). Az adatbázis mint főhatás erősen szignifikáns volt mindkét esetben ($F = 29,7$; $p < 0,001$; éta négyzet = 0,015, illetve $F = 27,7$; $p < 0,001$; éta négyzet = 0,014, a fenti sorrendben). Az utótesztnek alapján a boldogság szintje 1991-ben volt a legalacsonyabb, és 2005–2006-ban (ESS és HS adatbázisok) a legmagasabb. A 2006 utáni értékek nem különböznek egymástól szignifikánsan, de a szélsőértékektől igen. Az elégedettség esetében annyi a különbség, hogy az 1991-ből és 1998-ból származó becsült átlagértékek itt is viszonylag alacsonyak, míg a legmagasabb értéket itt is 2005–2006-ban mérték. A legalacsonyabb mért érték azonban közvetlenül ez után következik, a 2006 novemberében–decemberében felvett adatokban (ez az érték az utóteszt alapján nem különbözik a rendszerváltozás utáni első két mért értéktől. A 2006 utáni elégedettségmentékek szignifikánsan különböznek mind a két szélsőértéktől.

3.3. Bizalom-index

Az emberek megbízhatóságába vetett bizalom mértékére az ESS-felmérések alapján lehetett következtetni, így öt mérési pont adatai álltak rendelkezésre 2002 óta (5. táblázat). Az adatbázis mint főhatás erősen szignifikáns volt ($F = 11,2$; $p < 0,001$; éta négyzet = 0,006), az utóteszt alapján 2005-ben mérték az összes többi értéktől szignifikánsan alacsonyabb értéket.

5. táblázat. A bizalom-index („A legtöbb emberben meg lehet bízni”) értékei az egyes felmérésekben

Felmérés	N	Férfi		Nő		Teljes minta
		M	SD	M	SD	BÁ ¹
ESS1 – 2002	1676	4,15	2,41	4,02	2,38	4,26
ESS2 – 2005	1466	4,05	2,27	4,00	2,25	3,85
ESS3 – 2006	1490	4,42	2,60	4,20	2,55	4,22
ESS4 – 2009	1538	4,19	2,27	4,11	2,41	4,39
ESS5 – 2010	1556	4,60	2,24	4,39	2,39	4,33

¹ Nemre, életkorra és iskolai végzettségre korrigált, becsült átlagértékek (estimated marginal means)

3.4. Társas támogatás és depresszív tünetek

A három Hungarostudy felmérés alapján két olyan további jellemzőt is elemeztünk, melyek kiegészíthetik az eddigi képet: a társas támogatást és a depresszív tünetek mértékét (6. táblázat). Az ismerősök (rokon, barát, szomszéd, munkatárs) részéről elérhető támogatás becsült mértéke az elemzett három időpontban szignifikánsan nőtt ($F = 1563,8$; $p < 0,001$; éta négyzet = $0,108$, az utóteszt szerint mindegyik érték különbözik a másik kettőtől). A depressziós tünetegyüttes pontszáma 1995-höz képest csökkent 2002-ben, de 2005/2006-ban ismét valamelyest nőtt, bár meg sem közelítette az 1995-ös szintet ($F = 75,4$; $p < 0,001$; éta négyzet = $0,005$, az utóteszt szerint mindegyik érték különbözik a másik kettőtől).

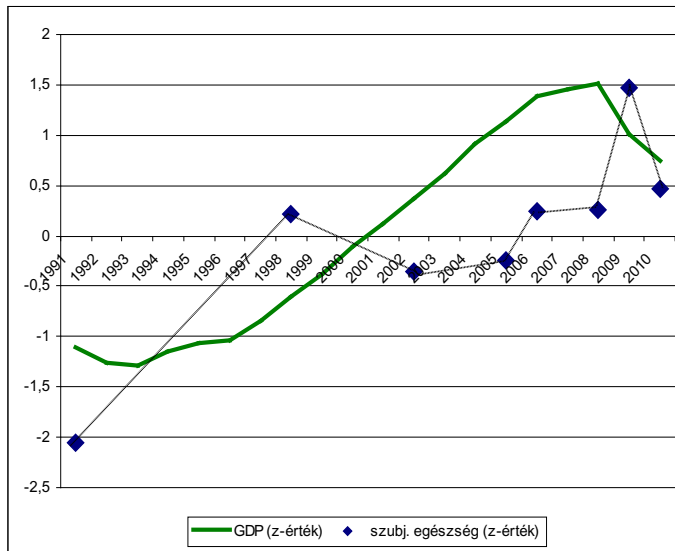
6. táblázat. A társas támogatás (rokon, munkatárs, barát, szomszéd) és a depressziós tünetegyüttes az egyes felmérésekben

Felmérés	N	Férfi		Nő		Teljes minta
		M	SD	M	SD	BÁ ¹
Társas támogatás						
HS - 1995	12 258	4,38	2,71	4,14	2,69	4,13
HS - 2002	9 824	5,92	2,97	5,70	2,97	5,89
HS - 2005/2006	3 864	6,39	2,91	6,17	2,93	6,46
Depressziós tünetegyüttes						
HS - 1995	12 258	7,46	9,37	8,76	9,68	8,93
HS - 2002	9 824	7,13	9,55	8,51	10,47	7,42
HS - 2005/2006	3 864	8,17	11,05	9,82	12,09	7,90

¹ Nemre, életkorra és iskolai végzettségre korrigált, becsült átlagértékek (estimated marginal means)

3.5. A GDP és a jóllét együttes alakulása

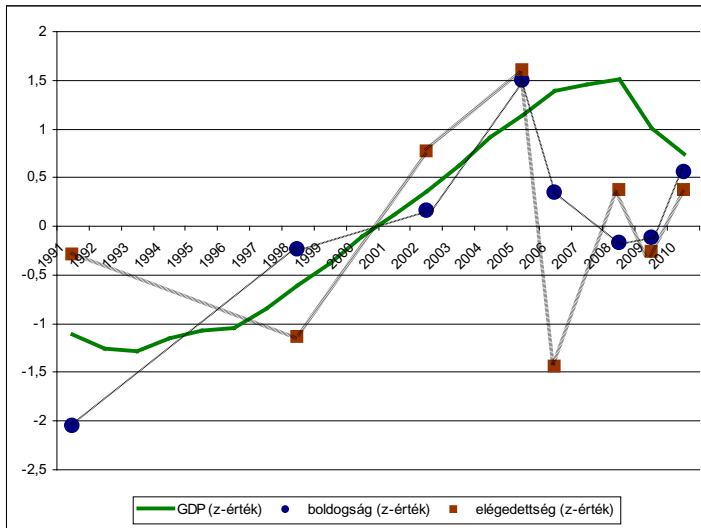
Az alábbiakban bemutatjuk a szubjektív életminőség öt fontos változójának alakulását a GDP változásának hátterén. A GDP az 1990-es évek eleji mélyponthoz képest lényegében folyamatosan nőtt 2009-ig, amikor a világgazdasági recesszió következtében visszaesett. A szubjektív egészségi állapot változása hasonló mintázatot követ: csúcspontját egy évvel a GDP tetőzése után, 2009-ben érte el, majd a GDP csökkenéséhez hasonlóan szintén visszaesett (1. ábra).

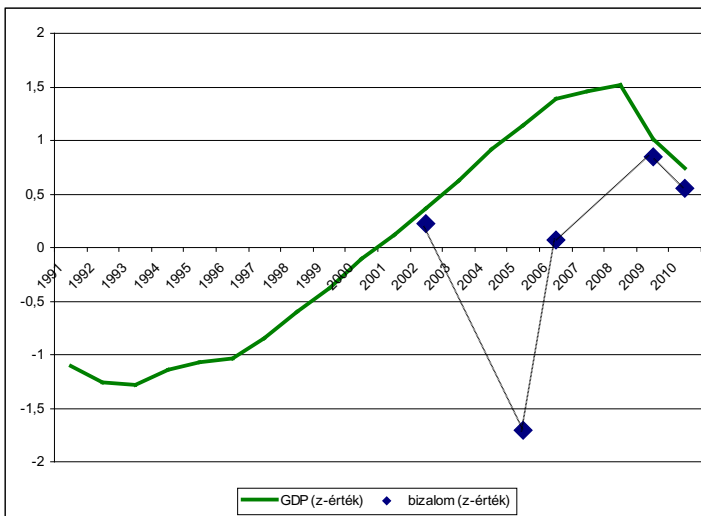
1. ábra. A GDP volumenindex és a szubjektív egészségi állapot időbeli alakulása. A megjelenített értékek transzformált z-értékek, melyek referenciája a GDP esetében az 1991-től 2010-ig terjedő időszak volumenindexeinek átlaga és szórása, míg a szubjektív egészségi állapot esetében az ábrán bemutatott évekre becsült átlagértékek (estimated marginal means) átlaga és szórása

A szubjektív jóllét (boldogság és étellel való elégedettség) részben hasonló mintázatot mutat, de jellegzetes különbségek is megfigyelhetők (2. ábra). A jóllét jellemzői együtt növekedtek a GDP-vel egészen a 2005-ös csúcspontig, amikor szignifikáns visszaesés következett be (ez az elégedettség esetében a legalacsonyabb érték a teljes időszoron!) annak ellenére, hogy a GDP tovább növekedett. A visszaesés tendenciája 2010-re fordult meg, éppen egy olyan szakaszban, amikor a GDP növekedése megállt. Az utóbbi 5-6 évben tehát a szubjektív jóllét jellemzőinek változása éppen ellentétes tendenciát követett, mint a GDP változásáé.

Végül a 2002 óta eltelt időszakban elemeztük a bizalom szintjének változását is (3. ábra). Látható, hogy hasonlóan a jóllét jellemzőihez, 2002 után ezen a téren is a GDP változásával ellentétes tendencia figyelhető meg, azaz az emberekbe vetett bizalom szintje szignifikánsan csökkent, és csak 2006-ban, illetve utána tér vissza a 2002-ben mért szintre.

2. ábra. A GDP volumenindex, valamint a boldogság és elégedettség időbeli alakulása. A megjelenített értékek transzformált z-értékek, melyek referenciája a GDP esetében az 1991-től 2010-ig terjedő időszak volumenindexeinek átlaga és szórása, míg a boldogság és elégedettség esetében az ábrán bemutatott évekre becsült átlagértékek (estimated marginal means) átlaga és szórása

3. ábra. A GDP volumenindex, valamint a bizalom időbeli alakulása. A megjelenített értékek transzformált z-értékek, melyek referenciája a GDP esetében az 1991-től 2010-ig terjedő időszak volumenindexeinek átlaga és szórása, míg a bizalom-index esetében az ábrán bemutatott évekre becsült átlagértékek (estimated marginal means) átlaga és szórása

4. MEGBESZÉLÉS

Összefoglalóan a következőket állapíthatjuk meg: a (reálértéken mért) GDP a 90-es évek közepének mélypontja óta fokozatosan nő. Ezzel nagyjából párhuzamosan a mentális jóllét jellemzőinek szintje is magasabb volt, bár éppen a szubjektív jóllét (boldogság és étellel való elégedettség) szintjében látható visszaesés a GDP eddigi csúcspontja, 2007–2008 előtt, szinte megelőlegezve a 2009-es GDP-visszaesést. A 2006 utolsó hónapjaiban mért jelentős visszaesés annak a jelentős mértékű elégedetlenségnek, elbizonytalanodásnak és társadalmi-politikai konfliktusoknak lehet az egyik megnyilatkozási módja, mely a 2006-os választások, illetve az „őszödi beszéd” nyilvánosságra kerülése nyomán alakult ki.

A depresszív tünetek mértéke (mely nem feltétlenül jelent klinikai értelemben vett depressziót) a szubjektív kontrollérzet elvesztésének és a krónikus stressz és a tanult tehetetlenség lelkiállapotának egyik legjobb indikátora. Az adatok arra utalnak, hogy az új évezred kezdetére a depresszív tünetek mennyisége a magyar népességben csökkent, figyelmeztető jel lehet azonban, hogy 2002 és 2006 között ismét valamelyest nőtt. Itt sajnos nincs elegendő mérési pont ahhoz, hogy a trendet megbízhatóan megállapítsuk.

A társas támogatás indexe azt reprezentálhatja, hogy a személy milyen mértékben beágyazott közvetlen környezetébe, pontosabban hogyan észleli ezt. Eredményeink szerint a magyar társadalom egyre nagyobb mértékben érzi úgy, hogy közvetlen környezetének kapcsolataiban segítségre számíthat, ha arra szüksége van. A változás tendenciája a GDP növekedésével lényegében párhuzamos, bár a kevés mérési pont a részletesebb elemzést nem teszi lehetővé. Szintén nem állítható, hogy a változás ok-okozati kapcsolatot jelentene bármelyik irányban. Szintén figyelmeztető jel lehet, hogy ugyanezen időszakban (2002 és 2005 között) az általános bizalom indexe alacsonyabb lett. Ez felveti annak a lehetőségét, hogy még a hazai gazdaság lassú bővülésének időszakában is a társas jóllét és társadalmi tőke szférája egyre jobban két különálló területre válhat szét: egy külső, általános világra, melyben egyre inkább a megbízhatatlanság a jellemző („farkastörvények”), és a közvetlen kapcsolatok világára, ahol a személyek képesek megélni a támogatottság élményét. Megjegyezzük, hogy ez a közvetlen kapcsolatok szempontjából sem feltétlenül előnyös tendencia: olyan többletélvárások és igények terhelődhetnek ilyen módon a közeli kapcsolatokra, családra, barátságokra, melyeket azok csak konfliktusok, feszültségek árán képesek viselni.

Itt érdemes utalni arra, hogy régióink átalakuló társadalmában a bizalom, elsősorban a mindenkire kiterjedő bizalom általában véve is lényegesen

alacsonyabb, mint a legtöbb nyugati országban, és különösen alacsony a skandináv országokhoz viszonyítva (Rothstein & Stolle, 2003). A bizalom-bizalmatlanság mind az egyéni és közösségi jóllét, mind a gazdasági teljesítőképesség fontos összetevője (vö. Fukuyama, 1997): kimutatták például, hogy régióknál átalakuló társadalmakban a bizalmatlanság szorosan összefügg a korrupcióval (Uslaner & Badescu, 2003). Hasonlóképpen érdemes lenne megvizsgálni a bizalom általános szintje, valamint a bűnözés elterjedtsége közötti összefüggéseket. Valószínűleg ezzel a problémakörrel kapcsolható össze továbbá, hogy régiókban az „ember nem lehet eléggé körültekintő, nem lehet eléggé óvatos” állítást sokkal fontosabbnak tartják a körültekintés nélküli bizalomnál, ami tükrözheti a társadalmi realitást (vö. Seligman, 2002).

Az egyéni és társas jóllét területén – párhuzamosan a gazdasági növekedéssel – tehát két fő tendencia együttes létezését valószínűsítjük. Egyrészt javulás tapasztalható egyéni szinten, ezt azonban negatív jelenségek, visszaesések árnyalják (pl. elégedettség csökkenése, depresszivitás növekedése). Társas szinten viszont, ahogy az a 2000-es évek első felének adatai jelzik, megjelenik annak a fentebb vázolt tendenciának a lehetősége, hogy a külső és a személyes szféra megbízhatósága egyre jobban elszakad egymástól. A megbízhatónak tartott társas világ határai egy ilyen folyamat során egyre inkább a közvetlen kapcsolatokra terjednek csak ki. Bár ez az elkülönülést jelző folyamat az adatok szerint az elmúlt években megállt, a jelenség arra utalhat, hogy jelentősebb társadalmi stresszhelyzetben a magyar társadalom hajlamos a közeli kapcsolatokra és individualizálódásra beszűkülni. További vizsgálatok szükségesek azonban ahhoz, hogy ezen jelenségek lélektani hátterét és következményeit, illetve elkerülésének lehetőségeit pontosabban megismerjük.

Elemzésünk számos korlátja közül érdemes megemlíteni a legfontosabbakat. Egyrészt a különböző mérési pontok a fókuszba állított 20 évnek csak egy részét fedik le, és ezekben az időszakokban sem egyenletesen oszlanak el. Az összehasonlítások értelmezését nehezíti továbbá, hogy jelentősen eltérő mintaméretek (néhány száz főtől több ezer fős almintákig) álltak rendelkezésre. Bizonyos jellemzők esetében a kérdésfeltevés és a válaszadás módja is különbözött az egyes adatfelvételek között. Az eltérő pontozású skálákat jelen elemzésben a válaszok átkódolásával illesztettük össze. Emiatt azonban nem zárható ki annak lehetősége, hogy a tapasztalt különbségek részben az alkalmazott módszertan, és nem a valós változások számlájára írhatók. Mivel azonban az EVS 2008 és az ESS 2009 adatpontok között, melyek időben a legközelebb estek egymáshoz, nem volt különbség a boldogság szintjében (jóllehet az egyik válasz 11 fokú, míg a

másik csak négyfokú volt), valószínűsíthetjük, hogy a transzformációs eljárás elfogadható pontosságú volt.

5. KONKLÚZIÓK

A bemutatott elemzés tudomásunk szerint az első kísérlet arra, hogy a rendszerváltozás utáni magyar társadalom életminőségének alakulását a gazdasági fejlődéssel összevetve vizsgálja. Az elemzésből kiolvasható egyik legfontosabb, további kutatásra érdemes felvetésnek azt látjuk, hogy az egyéni jóllétben és a közeli társas kapcsolatokban megélt változások nem függenek feltétlenül össze a gazdasági növekedés aktuális mértékével. Fontos szempont lehet továbbá, hogy érdemes figyelmet fordítani az olyan jellemzők alakulására is, mint a társas kapcsolatok elérhetősége és a bizalom mértéke. A társadalmi szintű elzárkózás és bizalmatlanság növekedését ugyanis – amennyiben ez bekövetkezik – önmagukban nem képesek kompenzálni a közeli kapcsolatban nyerhető támogatások, és ez hosszabb távon nehezítheti az egyéni boldogulást is.

Az eredmények végül alátámasztják azt a – tanulmányunk első részében (Kopp & Martos, 2011) megfogalmazott – javaslatunkat is, hogy szükséges lenne mérhetővé tenni a társadalmi szintű jóllét alakulását egy Nemzeti Összjólléti Index kialakításával és rendszeres monitorozásával.

IRODALOM

- Akerlof, G., & Schiller, R. (2009). *Animal spirits: How human psychology drives the economy, and why it matters for global capitalism*. Princeton: Princeton University Press
- Brockmann, H., Delhey, J., Welzel, Ch., & Yuan, H. (2011). The China puzzle: Falling happiness in a rising economy. *Journal of Happiness Studies*, 10, 387–405.
- Caldwell, R.A., Pearson, J.L., & Chin, R.J. (1987). Stress-moderating effects. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 13, 5–17.
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2002). Will money increase subjective well-being? A literature review and guide to needed research. *Social Indicators Research*, 57, 119–169.
- Easterbrook, G. (2003). *The Progress Paradox*. New York: Random House
- ESS Round 1 (2002). *European Social Survey Round 1 Data. Data file edition 6.1*. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data. Letöltve: 2011. 01. 05-én: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round1/download.html>
- ESS Round 2 (2004). *European Social Survey Round 2 Data. Data file edition 3.1*. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data. Letöltve: 2011. 01. 05-én: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round2/download.html>
- ESS Round 3 (2006). *European Social Survey Round 3 Data. Data file edition 3.2*. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data. Letöltve: 2011. 01. 05-én: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round3/download.html>

- ESS Round 4 (2008). *European Social Survey Round 4 Data. Data file edition 3.0*. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data. Letöltve: 2011. 01. 05-én: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round4/download.html>
- ESS Round 5 (2011). *ESS 5. hullám magyar adatai*. Európai Társadalomtudományi Elemzések (EUTE). Letöltve: 2011. 09. 02-án: <http://www.esshu.hu>
- EVS Longitudinal Data File 1981–2008 (2011). *Dataset version: Pre-release v.1.0.0 as of April 30, 2011, doi:10.4232/1.4804*. Letöltve: 2011. 05. 10-én: <http://www.gesis.org/?id=3400>
- Fukuyama, F. (1997). *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése*. Budapest: Európa
- Hagerty, M.R., & Veenhoven, R. (2003). Wealth and happiness revisited—growing national income does go with greater happiness. *Social Indicators Research*, 64, 1–27.
- Headey, B., Muffels, R., & Wooden, M. (2008). Money does not buy happiness: Or does it? A reassessment based on the combined effects of wealth, income and consumption. *Social Indicators Research*, 87, 65–82.
- ISSP 2001 (2001). *International Social Survey Programme: Social Networks II*. Letöltve: 2011. 01. 05-én: <http://zacad.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zacad.gesis.org/obj/fStudy/ZA3680>
- Kahneman, D. (1987). Experimental economics: A psychological perspective. In R. Tietz, W. Albers, & R. Selten (Eds.), *Modeling bounded rationality* (11–20). New York: Springer
- Kahneman, D. (1997). New challenges to the rationality assumption. *Legal Theory*, 3, 105–124.
- Kopp, M.S., Csoboth, Cs., & Rethelyi, J. (2004). Psychosocial determinants of premature health deterioration in a changing society: The case of Hungary. *Journal of Health Psychology*, 9, 99–109.
- Kopp, M., & Martos, T. (2011). A társadalmi összjólét jelentősége és vizsgálatának lehetőségei a mai magyar társadalomban I. Életminőség, gazdasági fejlődés és a Nemzeti Összjóléti Index. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 12, 241–259.
- Kopp, M., & Skrabski, Á. (1995). *Alkalmazott magatartástudomány. A megbirkózás egyéni és társadalmi stratégiái*. Budapest: Corvinus Kiadó
- Kopp, M., Skrabski, Á., Rethelyi, J., Kawachi, I., & Adler, N. (2004). Self-rated health, subjective social status and middle-aged mortality in a changing society. *Behavioral Medicine*, 30, 65–70.
- Kopp, M., Skrabski, Á., & Szedmák, S. (2000). Psychosocial risk factors, inequality and self-rated morbidity in a changing society. *Social Science & Medicine*, 51, 1350–1361.
- Mackenbach, J.P., Stirbu, I., Roskam, A.J.R., Schaap, M.M., Menvielle, G., Leinsalu, M., et al. (2008). Socioeconomic inequalities in health in 22 European countries. *New England Journal of Medicine*, 358, 2468–2481.
- Marmot, M. (2005). Social determinants of health inequalities. *Lancet*, 365, 1099–1104.
- Martos, T., & Kopp, M. (in press). Life goals and well-being: Does financial status matter? Evidence from a representative Hungarian sample. *Social Indicators Research*, DOI: 10.1007/s11205-011-9788-7
- Pikó, B. (2002). A depresszió társadalom-lélektana: kórtünet vagy kortünet? *Valóság*, 45, 53–62.
- Rothstein, B., & Stolle, D. (2003). Social capital, impartiality and the welfare state: An institutional approach. In M. Hooghe, & D. Stolle (Eds.), *Generating social capital: Civil society and institutions in comparative perspective* (191–210). New York: Palgrave
- Rózsa, S., Szádóczky, E., & Füredi, J. (2001). A Beck Depresszió Kérdőív rövidített változatának jellemzői hazai mintán. *Psychiatria Hungarica*, 16, 384–402.

- Seligman, M. (2002). *Authentic happiness*. New York: Free Press
- Susánszky, É., Székely, A., Szabó, G., Szántó, Zs., Klinger, A., Konkoly Thege, B., et al. (2007). A Hungarostudy Egészség Panel (HEP) felmérés módszertani leírása. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 8, 259–276.
- Szondy, M. (2007). Anyagi helyzet és boldogság: kapcsolat individuális és nemzetközi szinten. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 8, 291–307.
- Uslaner, E.M., & Badescu, G. (Eds., 2003). *Social capital and the democratic transition*. London: Routledge

THE SIGNIFICANCE OF SOCIETAL WELL-BEING AND THE POSSIBILITY OF ITS RESEARCH IN THE CONTEMPORARY HUNGARIAN SOCIETY II. THE COURSE OF THE GDP AND TRENDS IN QUALITY OF LIFE IN HUNGARY, 1990–2010

MARTOS, TAMÁS – KOPP, MÁRIA

In the second part of our study we present a couple of possible relationships between economic growth and quality of life. Based on these assumptions, we make an attempt to describe the long term trend of well-being of the Hungarian population from the political changes in 1990 to the present days. Moreover, we connect these trends to the change of gross domestic product (GDP) of Hungary in the same time period. We analyze data from twelve surveys (Hungarostudy, European Values Study, European Social Survey, International Social Survey Program, total N = 42086 respondents) that assessed several important characteristics of well-being in Hungary in the last 20 years. We analyzed the following variables: self-rated health, happiness, satisfaction with life, general trust in others, social support and severity of depressive symptoms. On the whole results indicate two important associations. (1) The years after political changes in 1990 proved to be a nadir regarding well-being in the Hungarian society. In the following years a significant increase may be hypothesized while this was followed by signs of stagnation and decrease up to the present. (2) The association with the GDP is not unambiguous: while in the period between 1991 and 2000 well-being ran parallel with the increase in GDP, the data from the last decade indicated that well-being indicators (happiness, satisfaction, trust) may get worse even in times of economic growth (as represented in the increase of the GDP). Finally, our results reinforce the need for the monitoring of well-being on the societal level, that is, for the evolvment and regular assessment of a National Well-being Index.

Keywords: economic growth, self-rated health, subjective well-being, trust, Hungary